

Kuszálík Péter

EGY ELFELEJTETT „MESTERREMEK”

OLVASÓNAPLÓ

Károly Sándorral semmilyen kapcsolatom nem volt, tekintve, hogy közel két emberöltőnyi idő és 270 kilométer hosszú vasútvonal választott el minket egymástól. Volt ugyan néhány közös dolog az életünkben, pl. a nyomdászat szeretete, az újságírás, majd néhány (mérsékelt sikert fiadzó) könyv megírása... Talán még azt is ide sorolhatom, hogy mindketten kerülő úton jutottunk el az alkotómunkáig. Mindezeket csupán akkor rakosgathatom egymás mellé, ha nagyon ragaszkodnék az életpályáink párhuzamosságához. Ám ennek semmi hozadéka nincs, így nem erőltetem. Hajszálnyi hasonlóságot jelenthetne még a közös aradi eredet, de ez sem igazán működik: ő ott született és ott is halt meg, nekem pedig csak a felmenőim születtek (és alusszák örök álmukat) Aradon, de az életük javát Kolozsváron töltötték satöbbi.

Nem találkoztunk soha, de nem állok három kézfogásnál messzebbre tőle. A szüleim 'kézfogás-vonala' bizonytalan, a másik vonal viszont garantált: a kapcsolat Létay Lajos és Franyó Zoltán révén valósult meg. A hatvanas évek elején a kolozsvári *Utunk*-nál dolgoztam, több nyári vakációban is – a szerkesztőségi 'mindenest' helyettesítettem augusztusban –, s Létay Lajos, az akkori főszerkesztő személyes ismerőse volt a 'nagy öregeknek'; Károly Sándort pedig „évtizedeken át bensőséges baráti szálak kötötték Franyó Zoltánhoz” [(1.), 10. p.]. E baráti jó viszonyt igazolja az a tény is, hogy K. S. elhunytakor Franyó írta a nekrológot az *Utunk* 1964. február 7-i számában.

K. S. életének néhány epizódja

Az 1894-ben született aradi ifjút a második gimnáziumi osztályból eltanácsolták. Apja előbb kereskedő-, majd műszerész-, végül nyomdászinásnak adta; Stauber József vállalatánál tanulta ki a mesterséget. A tanoncévek után – a 'céhes élet' hagyományainak megfelelően – külföldi nyomdákat

keresett föl, hogy a szakmához kapcsolódó ismereteket gyűjtsön. Az inasok több hónapig tartó vándorútját *valcolásnak* nevezték [a német *walzen* szó (= vándorol) magyarításából]. Akkoriban annak volt joga és lehetősége a valcolásra, aki legalább egy esztendeig fizető tagja volt a Nyomdászok Segélyező Egyesületének; az egyesület igazolványával ellátva ment egyik nyomdából a másikba, ahol szállást, kosztot és napidíjat kapott.

Nyomdászként ismerkedett meg a szociáldemokrata eszmékkel, amelyek – a fiatal olvasóknak mondom – nem tévesztendő össze a kommunizmus elméletével. Lakatos István¹ emlékiratából idézem az alábbi mondatot, amely éles határvonalat húz a baloldali ideológiák közé: „Engem soha nem tudtak volna meggyőzni arról, hogy van jobb, mint a szocializmus és a demokrácia, így azt a marhaságot sem hittem el soha, hogy a Kommunista Pártot és a Szociáldemokrata Pártot egyesíteni lehet, hiszen az egyiknek [utóbbinak] a demokrácia, a másiknak [előbbinek] meg a diktatúra a célja.” (L. I.: *Emlékeim*. Csíkszereda, 2007. 2. kötet, 166. p.)

A 'nagy háborúban' katonaként szolgált, ahonnan harctéri tudósításkat küldött a korabeli hírlapoknak. Megsebesült, leszerelték, 1918–19-ben Békéscsabán a helyi vörös újság munkatársa; letartóztatták, megszökött, visszatért Aradra, ahol hírlapok riportere és/vagy szerkesztője lett. 1929 és 1938 között nyolc regénye jelent meg, egy-egy kisebb színdarabját Aradon, ill. Szegeden mutatták be. Mivel nem találta meg a helikoni munkaközösség felé vezető utat, 1934-ben az Erdélyi Magyar Írói Rendhez (EMÍR) csatlakozott, az ő kiadásukban jelent meg a *Láng* című regénye. A második világháború idején munkaszolgálatos. 1945-től az aradi *Szabadság* szerkesztőségének a tagja. A *Szabadság*ot a többi szocdem lappal együtt 1948 februárjában szüntették meg, amikor a Kommunista és a Szociáldemokrata Párt 'egyesítéséből' létrehozták a Munkáspártot. K. S. a *Jövő* című lapnál folytatta az újságírói munkát, de 1949-ben kirúgták az újságtól, mert valamely szorgalmas munkatársa kiderítette, hogy 1937-ben Sztálin-ellenes cikket írt. (A tartományi pártbizottság lapja 1950-ben *Jövőből Vörös Lobogó* lett, s 1989. december 22-én jelent meg utoljára ezzel a címmel.)

K. S. egy évig cukorgyári szezonmunkás, majd 1950-től nyugdíjazásáig egy helyi vállalat raktárosa volt. 1957 tavaszától ismét közölhetett, 1963-ig tizenegy írása jelent meg az *Utunk* lapjain.

„Élete alkonyán, halála előtt néhány hónappal számvetést készített pályájáról, irodalmi munkásságáról. »Sokat írtam: regényt, elbeszélést, újságcikket, színdarabot. Ha mérlegre teszem az írásaimat, félek, hogy a rossz lenyomná a jót. Kezdttem mint ifjú humorista, aztán jött egy közel négy év-

tizedes időszak, mikor sok hazug és hamis írás futott ki a tollam alól, majd ismét visszatértem ifjúkori szerelmemhez, a humorhoz. Sajnos, a fiatalságomhoz nem térhettem vissza.» [(1.), 36. p.]

Szekernyés János így jellemzi az írot: „Nem tartozott a romániai magyar irodalom élvonalához, literatúránk szorgalmas munkása volt, akinek tolla alól időnként figyelemre méltó értékek is kikerültek. Hosszú évtizedeken át azonban Szántó György mellett Arad »legjelentősebb« írója volt. Életműve egészen ugyanakkor rajta van az 'aradiság bélyege'. Vagy helyesebb lenne mégis vidékiséget és közepszerűséget mondani?» [(1.), 41. p.]

Egyebütt azt írja Szekernyés, hogy K. S. „írói másodvirágzásának legértékesebb alkotása” az 1979-ben megjelent önéletrajzi regénysorozatának kettős kötete: *Mosolygó esztendők* és *Kalandos évek*. Ezek szerint rá is érvényes a másokról elmondott szentencia: 'akkor a legjobb, amikor a személyes élményeit veti papírra'. Ezzel én is egyetértettem, de 2003-ban nem hangoztathattam, ugyanis egy kiadói előszóban nem lehet arról beszélni, hogy az író fikciós művei nem a legsikerültebbek...

Közeli viszonyba kerülök K. S. életművével

Úgy alakult a sorsom, hogy 2000 után több közös munkám volt Orbán János Dénessel és a kolozsvári Erdélyi Híradó kiadóval (pl. a négykötetes Méhes György-válogatás).

Az új század friss forrásokat fakasztott és élénk pezsgést hozott az erdélyi irodalmi életbe. Talán e közös munka után történt meg, hogy OJD beajánlott Böszörményi Zoltánnak (Böszi), az aradi Irodalmi Jelen Kiadó vezetőjének, aki 2003-ban a könyvkiadás beindításáról döntött (korábban csak a napilap és az irodalmi folyóirat létezett).

Böszi – jó lokálpatriótaként – úgy tervezte, hogy elsősorban az aradi szerzők műveit adogatja ki. Megkért, hogy állítsam össze K. S. műveinek a listáját, és nézzem meg, melyiket lenne érdemes újból kiadni. 2003. március 6-án elküldtem neki egy háromoldalas levelet, amelyben röviden ismertettem a döntéshez szükséges információkat. Kiadásra javasoltam a *Láng* és a *Tűzes trón* című köteteket, valamint az 1979-ben megjelent önéletrajzi munkáját.

E levél végén megemlítettem az 1984 című kötetet is: „Ha tényleg azt tudja, amit várunk tőle, akkor nagy fogás lenne! Mindenképpen kézbe kell venni, meg kell tapogatni. Nem hosszú, mindössze 160 oldal, lehet, hogy megéri ismét kiadni – ha nem másért, akkor azért, hogy elmondhassuk:

Erdélyben azt már 1934-ben kitalálták, amit Orwell csak 15 évvel később... De az is előfordulhat, hogy csak két mondat lesz róla egy másik kötet előszavában...

Egy havernek levelet küldtem az OSzK-ba, ha ott megvan a könyv, akkor megrendelem tőle a másolatot – ha 'Ti is úgy gondoljátok!'

Hamarosan jött a válasz: várják a 'kéziratot'.

Közben az első kiadványunkon is dolgoztunk

Böszöri már korábban eldöntötte, hogy *Az 500-ik emelet* lesz a 'K. S.-sorozat' első kötete, s a szerkesztőségben a lányok neki is fogtak a szöveg gépelésének. Mire én Aradra értem, már a 'próbanyomat' is készen volt, és nekiállhattam az olvasásnak. Nemigen zavart az, hogy nem tanácskoztam meg az örökösökkel a szöveg sérthetlenségének az ügyét. Nemcsak az eredetivel hasonlítottam össze a gépelést, hanem a 'helyesírási és szépészeti szótárt' is kézügyben tartottam. Nem javítottam át mindent, de emlékeztem szerint elég sokat igazítottam a szövegen.

Közben egy előszót is összeállítottam, s a címzetes szerkesztő hasonló szándékú írásába is belejavítottam. Végül megosztottunk, az én írásom vezette be a 'kenyér-szöveget' (ezt így nevezték a régi nyomdászok, mert ennek a szedése jelentette a 'kenyeret', manapság 'törzsszövegnek' mondják), s az övéből lett az utószó.

A 2003. április 14-én kelt levelemben azt is megmagyaráztam a Főnöknek, miért kell ez is, meg az is: „Előszó és utószó² ritkán fordul elő együtt, *Az 500-ik emelethez* csak azért kellett, mert az előszóban közöltük azt, hogy megkezdjük a K. S.-életmű jobb darabjainak a kiadását. A szerzőt is bemutatnunk, tehát a következő kötetekre csupán a művek méltatása marad.”

Az '500 emeletes' könyv a szerző első nagyobb lélegzetű munkája (1929-ben jelent meg először), s ennek megfelelő volt a fogadtatása is: „A bravúrosan könnyed meseszöveget azonban elhomályosítják a cselekményvezetés felületességei, a jellemzés túlzásai. (...) Aminek viszont semmi sem árthatott, az a könyv máig ható varázsa, olvasmányossága.” [(3.), 12.]

„Az idegen nyelvű kiadások, a nemzetközi siker ellenére, a könyv itthoni fogadtatása nem volt egyértelműen elismerő.” Szántó György azonban visszautasította „az addigi bírálatok kritikai megjegyzéseit, baráti elfogultsággal, feltétel nélkül dicsérte Károly Sándor alkotását, árnyaltan kidomborítva annak legfőbb tartalmi és formai erényeit.” [(1.), 14. p.]

Én is megdicsértem, a magam módján (ui. hiányzott belőlem Szántó György „baráti elfogultsága”), elvégre egy előszóban nem ócsárolni, hanem magasztalni kell a kiadó legfrissebb termékét...

„A regény hibáit már a kortársak is felsorolták, elsősorban a kidolgozatlanságot rótták fel a szerzőnek és a pongyola fogalmazást. A szerkesztés során megpróbáltuk eltüntetni a szálkásabb részeket, de nem akartuk a szerző felelősségét mindenben átvállalni. A mű nem tökéletes, ezt kiadóként és olvasóként egyaránt elismerjük, ugyanakkor nyugodt szívvel azt is kimondjuk, hogy hibái ellenére a regény kerek egész, füle-farka és stílusa van, egyszóval: *olvasható*.” [(4.), 9.]

Minden a tervek szerint haladt...

s áprilisi levelemben ezt írtam Böszi-nek: az 1984 kézírata „már Aradon van, biztosan már nekifogtak ’kiszedni’. Ezzel kapcsolatban megismétlem a követendő stratégiát: nem kell nagydobra verni, hogy ki fogjuk adni, de december elejére ki kell nyomtatni, s dec. 15-ig 500–600–?? példányt át kell belőle vinni Pestre, majd ott egy gyors és meredek reklámot csapni. Bízom benne, hogy jó tálalással szép példányszámot lehet majd eladni belőle. – Ha gondolod, akkor megírom hozzá az utószót (összehasonlítás Orwell-lel stb.)”.

Jól tettem, hogy idejében szóltam, így aztán biztosra mentem: a budapesti ’szállító’ piros masnival átkötve adta a kezembe a fénymásolt példányt. A címlapon minden a helyén:

KÁROLY SÁNDOR

1984

– LÁTOMÁS –

Lap- és Könyvkiadó Rt., Braşov – Brassó

1934

A címnegyedívben további adatok: „Ajándékgéregénytár, 10. szám. A Brassói Lapok és Népújság melléklete. Megjelenik havonta, 1934. július.” – Ez az információ részben megmagyarázza a szöveg gyengeségeit: ui. amikor egy *hírlap* szerkesztősége³ havonta még egy 160 oldalas könyvecskét is kihoz, az nem lehet tökéletes. A hírlapi szövegek ’garanciája’ mindössze egyetlen nap, egy *könyvre* több munkát kellene áldozni ahhoz, hogy időtállóbb legyen... A szériamunka jellegű könyvírás mindenképpen a minőség

rovására megy. K. S.-nek ugyanebben a sorozatban még 1935 márciusában is megjelent egy ugyanekkora terjedelmű kötete, a *Váratlan vendég*. – Úgy hiszem: nem sértünk meg senkit, ha e köteteket ponyvaregénynek nevezzük.

A címdalton két bélyegző lenyomata: „Bibl. Univ. Cluj – Exemplar legal” és a jövedéki napló iktatási száma: 2598/5. XI. 1934., alatta egy másik: „Átadva O. Sz. K.-nak 35.568-1940. IV. számú V. K. M. rend. alapján.” Igen hálás tudtam lenni a néhai Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium illetékeseinek, hogy 1940 őszén arra is gondoltak, milyen remekül gyarapíthatják a Széchényi Könyvtár állományát a királyi Romániában begyűjtött kötelese példányokból...

*

Majd ismét Arad, ismét kézirat-csiszolgatás. Akkoriban már készen volt a Kiadó emeletes székháza, ki se kellett mozdulnom az épületből, minden szükséges dolog egy fedél alá volt gyűjtve: koszt, kávé, kvártély és az íróasztalra kikészített, B keménységű grafitceruzák... Napi tíz órát is lehet kavarni ilyen ellátás mellett, ment is a dolog, *lege artis*.

Befejeztem a szöveg gondozását, pakoltam, s indultam haza, hogy a többi majd otthon. Megkezdtem az utószó összerakogatását is, amikor közölték, hogy Böszörményi átrendezte a kiadási tervet, és lemond az '1984'-es kötetről. Kérem, ha a Főnök azt mondta, akkor az úgy is lesz. A Kiadó csupán *Az 500-ik emelet* című kötet¹ emlékezett a néhai aradi (újság)íróra.

Ez viszont nem jelenti azt, hogy én most ne mesélhetnék K. S. könyvéről.

Írásom címében ez áll: Egy elfelejtett „mesterremek”

Az elfelejtettség állapotához nem kell magyarázatot fűznöm, a 'mesterremek' szóval pedig arra utaltam, hogy K. S. még a céhes világ szokása szerint kezdte tanulni a szakmát, s a valcolás utáni segédi státus végén következett volna egy mesterremek elkészítése. A remeket a segédnek, azaz a mesterlegénynek kellett úgy megalkotnia, hogy a céh őt mesternek ismerje el. A 'mívlátó' mester dolga volt megtekinteni és elbírálni a remeket, s úgy hiszem – az idők folyamán – igen kevés 'vizsgamunkát' utasítottak vissza, ui. csak azokat engedték vizsgára, akik nem hoztak szégyent a szakmára.

A címben elrejtett rengeteg 'e' esetemben jellegzetes, mert ez eszperente nyelven lejegyzett szöveg két dologra utal még: 1. K. S. fiatalkorában nagy divatja volt a legnépszerűbbé cseperedett mesterséges nyelvnek, az eszperantónak; 2. a regényben is szerepel e nyelv (menten elemzem).

Lehet, hogy valamelyik emlékiratában szót ejt az 'inas-segéd-mester' ranglétra mineműségéről, s *talán* még azt is megírta valahol, hogy mi volt az ő valódi 'remeke'. Ha ezzel a kötetrel pályázott volna, akkor – teljhatalmú mívlátó mesterként – a következőt hirdetném ki a céhes társaság tisztelt közösségének: „Ezt nem nevezhetem 'mesterremeknek', mert egy-egy helyen selejtes; felesleges lenne lelkesednem. Restellem, de el kell temetnem: szenderedjen csendesen! Elfeledett lesz, s nem tehetek ellene...” S ezt nemcsak az eszperente (az e-betűs eszperantó) kedvéért tenném.

Gonosz dolog lenne K. S.-sel a tudta nélkül 'elbánnom', de ez amúgy sem az én feladatom. Az írókat a kortársai sem ajnározták, az Erdélyi Helikon írói köre pedig egyenesen mellőzte. Az 1964-ben elhunyt írókat az 1971-ben megjelent Kántor-Láng-féle 'szépirodalmi céhes emlékkönyv' sem említi, csupán a kötet nagyját kitevő – Réthy Andor által összeállított – bibliográfiai regiszterben olvasható műveinek a szűkített (= 1958 utáni) listája.

Az írókat érzékenyen érintette ugyan a 'kirekesztődsi', de az ő esetében is bevált az ilyenkor szokásos – és hatásos – módszer, a fátyolvékonyágú non-salansz:

„»Hogy értékeset vagy értéktelent alkotok, azt nem a klikkek, a mindent lekritizáló álzsenik, a kávéházi esztéták, azt nem Kolozsvár, Temesvár, Budapest vagy Arad dönti el, hanem a közönség. (...) Nem tartozom semmilyen írói csoportosuláshoz, nem vagyok tagja irodalmi társaságnak,⁵ egyesületnek vagy más intézménynek. Egyedül állok. Nincsenek protektoraim, támogatóim, mecénásom, nem hízelgek, udvarolok, egyetlen barátom a tollam, illetve kattogó írógépem.« – nyilatkozta a *Temesvári Hírlap* munkatárásának, *Az 500-ik emelet* megjelenése után. Ugyanakkor fogalmazta meg tömör ars poeticáját is: »Két célom van: az egyik – írni, a másik – hogy a közönség olvassa írásomat.« (Idézi Szekernyés János, az önéletrajzi regények előszavában.)

Aki ennél hosszabban fogalmazza az íráság lényegét, az alkotás kínját és gyönyörét – az szószátyár.” [(4.) 9. p.]

Nem érdemes az 1984-es esztendőről elnevezett regény...

értékeit és hibáit tételenként felsorolni, az is elegendő, ha néhány példát kiemelek a tömegből. A magamfajta 'kölesválogató' kritikusnak amúgy is remek vadászterep az efféle könyv, hosszú, jegyzetekkel ellátott javítólistát tudnék összeállítani.

1. A *pongylóság* már a bevezető mondatok között megmutatkozik. A harmadik mondat így hangzik: „Feje zúgott, szíve sebesebben vert, szeme előtt furcsán egymásba *táncoló* körök és félkörök *táncoltak*.” [Az idézetek *szövegkiemelése*i tőlem – K. P.]

Két hibácska, amire egy középiskolás diák is fölkapná a fejét.

„Nem vesztették el eredeti halmazállapotukat, nem bomlottak fel, csak éppen *megolvadtak*.” (7. p.) – Az olvadás köztudottan halmazállapot-változást jelent...

„Nagy segítségére volt (...) az 1967-ben *felfedezett*, teljesen tökéletes rádiótelefon.” (35. p.) – Ma már az elemi iskolában megtanítják: *felfedezni* csak létező dolgot lehet, a technika friss csodáit a *feltalálók* alkotják meg.

2. A szerző nincs birtokában a *szükséges műszaki ismereteknek*, és – valljuk be őszintén – hiányzott belőle 'Verne Gyula' fantáziája is. Bátran nekifog összehozni egy efféle regényt, de a 'saját' találmányait már nem képes 'továbbfejleszteni'. Egy példa a sok közül: a főszereplő *rádiótelefonon* szól be a minisztériumba, de várnia kell a kapcsolásra (4. p.), mert még kézzel működtetett telefonközpontok vannak az előrevetített modernizáció keltsős közepén.

A külügyminisztériumi alkalmazott még „szikratávíróval” veszi és közéleti módszerekkel desifrirozza a hírszerző jelentését. (8. p.)

A főhős – Jörgensen Mária – bemutatót tart a miniszternek az általa *felfedezett*, pusztító hatású „tejféher sugár” hatásairól, és megkéri a segédjét, hogy segítsen. Az illető „szemben a géppel a csupasz falhoz három méter magas, négy méter széles üvegtáblát állított.” (14. p.) Tizenkét négyzetméteres üvegtáblát – egyedül, fél kézzel, mint Popeye, a tengerész...

Más alkalommal megkerüli a buktatókat, pl. elmondja, hogy a hősnő „miniatűr telefonkészüléket csinált, amit a lámpában rejtett el. Ha lecsavarja a körtét, annak alsó részén szellemesen megszerkesztett *hallgatót és beszélőt* talál.” (58.p.) – Az olvasónak bőven elég a minimális leírás – „szellemesen megszerkesztett” –, s az sem baj, hogy az 1934-es műszaki szintű 'kétkezes' telefont írja le, ugyanis a mai technika átugrotta az 'egy kagylóban mikrofon és hangszóró' megoldást, és visszatért a különálló „hallgató és

beszélő” változatára (lásd a mai okostelefonok egyik fajtáját, ahol valami tíz centi vékony fehér drót van a kettő között).

3. A repülőgépek a regény ’műszaki főszereplői’.

K. S. az 1934-es tények és adatok alapján próbálta megsaccolni, hogy mire lehetne számítani ötven év múlva a repülés terén. Már a regény elején megtudjuk, hogy a tehetséges – és a műszaki tudományok minden területén kiváló – mérnöknő (valamikor ’1980’ körül) olyan motort szerkesztett, „ami huszonkét százalékkal meggyorsította a repülést, és a germán repülőgépek 875 kilométeres gyorsaságukkal levertek minden eddig ismert sebességet.” (5. p.)

A légcsaváros repülő szerkezetek fejlesztése nagyjából a 20. század elején ’kapott nagyobb hátszelet’: 1909-ben még világra szóló sikernek számított, hogy Blériot átrepülte a La Manche-csatornát, kb. 60 km/h sebességgel. 1931-ben 547 km/h volt a sebességi rekord; 1939-ben 756 km/h volt a csúc, de ezzel nagyjából elérték a *dugattyús* motorok használhatóságának a határát, minden további 100 km/h-nyi stájgerolás tízszeres teljesítmény-növekedést igényelt volna. A nagyobb és nehezebb motor viszont már nem tudta volna önmagát (sem) fölemelni. Ergo: új típusú motort kellett kifejleszteni. 1936 után kezdték fejleszteni a gázturbinás hajtóműveket, ezekkel már 1955-ben elérték az 1300 km/h repülési sebességet.

A továbbiakban már nem is kínlódik azzal, hogy jósolgasson, hanem az olvasóra bízva a ’műszaki csodák értelmezését’.

Három példát említek:

Az épület tetején „vastag acélháló villamos árammal telítve, nehogy idegen repülőgép leszállhasson”. (22. p.) – 1934-ben még nem lévén helikopter (azt csak 1937-ben építi meg Anton Flettner), a szerző csak repülőgépben ’gondolkodott’, s feltételezte, hogy az olvasó el tud képzelni egy olyan repülőgépet, amely kb. ötméteres gurulás után satufékezéssel meg tud állni, hogy ne bukjon le az épület bütüjénél.

„A Junkers még lejjebb ereszkedik. Szárnyaival szinte súrolja a tetőzetet. Egyszerre vékony acélsodrony létrát hajít a rés fölé. Egy sötét alak megkapaszkodik a létrában, és mászik fel a magasba. A gép hirtelen felemelkedik. Az alak eléri a gépet, két kar beemeli, azután becsukódik a monoplán üvegajtaja.” (68. p.) – Egy helyben lebegés nélkül ez a mutatvány sem működött volna...

Jörgensen Máriát repülőgépen viszik, s ő – a dramaturgiai szabályok szerint – figyel arra, hogy a motorok zúgása hibát jelez. Szól a pilótának, aki azzal hártja el a gyanakvást, hogy indulás előtt „a mérnök alaposan át-

vizsgálta őket”. J. M. tovább erősködik, erre „a kísérő tisztviselő [!] felnyitotta az egyik motor alumíniumfedelét. (...) Kis ideig hallgatózott, majd rémülten felkiáltott: – Igaza van, kisasszony! Az egyik motor már alig működik. Valahol baj van! Elvesztünk!” (76. p.) – Remek! Menet közben nyitogatják a repülőgép motorjának a fedelét... (Nyugi, nem vesztek el! Kinéztek egy libalegelőt, és leszálltak rá; meghúztak néhány csavart, és mentek tovább.)

A szerző rafináltabb kitalációit a hatalmi szférában, a politika területén találjuk; ui. ezekhez nem szükséges műszaki háttér. Összeesküvést egy sétatéri padon ülve is ki lehet találni, államszövetségi alapító okmányt pedig vendéglői szeparében is alá lehet írni.

A regény szüzséje röviden

Jørgensen Mária – a Germán Államszövetség kutatóbázisának a vezetője – az egyik kísérlete során félelmetes dolgot fedez fel: egy ’1974’-ben lezuhant meteorit kilónyi darabját rádiumsugarakkal birizgálja, s ennek hatására a kőzet pusztító hatású tejfehér sugarat bocsát ki magából. Az irányítható sugár mindent megolvaszt: fémeket, sziklát stb., de két dologra nem hat: a faanyagra és az üvegre. Az életet nem oltja ki, csak megvakítja az embereket. A „Germán államtanács” gyűlésén ismertetik a csodafegyver létét és lényegét, erre feltámad a remény a hadastyánokban: „a meteorit-sugárral legyőzik egész Európát, lehengerlik a Latin Uniót. Elzász visszakerül, és a Germán Államszövetség ráteszi a kezét a régi afrikai gyarmataira”. (37. p.) A kancellár lecsillapítja a kedélyeket, mondván: „A szomszédos Latin Unióval [a harcászati] gáz terén – sajnos – nem versenyezhetünk. Sikerült olyan gázt feltalálniok, amelyből húsz-harminc bomba Berlinben tíz perc alatt minden előlényt elpusztíthat. Be kell vullanunk, a német vegyészet még nem tart itt.” (38. p.)

Az európai *nagyhatalmak* versenyre kelnek a pusztító találmány megszerzése érdekében. A regényben – nem véletlenül – a szovjet és a német dominancia csap össze.

A szerző felvonultatja a kalandregények teljes arzenálját: kémkedés, lehallgatás, emberrablás, üldözés, mérges gázzal operáló ügynök stb. A béke oldalán csupán az államérdekeket lefőző szerelem (német lány és francia férfi) meg egy békeharcos társaság, a HEL (Háború Ellenés Liga) áll. Az utóbbiak állnak nyerőre, merthogy: 1. a szerelem mindent legyőz; 2. a

közélet minden területét behálózó HEL-nek kiapadhatatlan pénzforrásai vannak; 3. minden rendes klasszikus krimiben az igazságnak kell győznie.

J. M. megtervezi az üveggel és fával borított repülőt, amelyből rögtön hármat gyártanak, s azok aztán percek alatt levakarják az égről a háborút szomjazó németek fémmel borított harci repülőit. A szovjet kutatóbázist a levegőből olvasztják szét (az 'üvegbe és fába öltözött' J. M.-et természetesen sikerül idejében és épen kimenteni).

Az olvasó felszusszanhat: „A háború befejeződött, mielőtt megkezdődött volna...” (157. p.)

„A HEL-nek közbe kellett lépnie – írták a lapok –, hogy elhárítsa a háborút. Sajnos a közbelépés áldozatokat is követelt, ártatlanok is meghaltak és megvakultak, de ez a veszteség elenyészően csekély ahhoz képest, ami az emberiséget érte volna, ha a germánok és oroszok megvalósítják a terveiket. (...) A meteorit-kövek a tenger fenekén pihennek, ahonnan lehetetlenség felszínre hozni az anyagot, és a Prometheus üstökös csak 2674-ben súrolja ismét a Földet. *Remélhetőleg akkorra már észretérnek az emberek, és belátják, hogy nem háborúságban, hanem békében kell élniük egymással.*” (158. p.) – Ezt a mondatot 1934-ben és 1984-ben is le lehetett írni, s majd 2024-ben is, de nem hinném, hogy valaha is beteljesülne ez a remény...

A könyv utolsó sorai végérvényesen megnyugtatják az olvasót: az idilli tájban Maria szerelmes pillantásokat vet a festőállvány előtt dolgozó Robertre...

Az európai államrendszerek, ahogyan azt az író elképzelte

„1984-ben Európában négy hatalmas államalakulat volt.

Északon a Szovjet, amelyben Oroszország, Lengyelország, Ukrajna, Georgia és Törökország egyesült.

Közép-Európában a Dunai Konföderáció, amely magában foglalta Magyarországot, Csehszlovákiát, Romániát, Jugoszláviát, Bulgáriát, Albániát és Görögországot.” A Konföderáció fővárosa Danubia, egy újonnan épített modern település a Duna alsó folyásán: „semmi ipar, a levegőt nem mérgezte meg a gyárkémények füstje. Itt volt a föderatív államtanács, a kormány, a parlament, a diplomácia.” A tagországok megtartották a saját nyelvüket, de az „iskolában az anyanyelv mellett az eszperantót is tanították. (...) A parlament hivatalos nyelve is az eszperantó volt, és az állami hivatalok is ezt a könnyen megtanulható mesterséges nyelvet használták”.

Európa déli és délnyugati részén a Latin Unió államai: Franciaország, Belgium, Olaszország, Spanyolország és Portugália. Az Unió fővárosa Párizs, de az csak „politikai és diplomáciai központnak számított”.

„A legerősebb és legéletképebb alakulat a *Germán Államszövetség*. Németország, Ausztria, Dánia, Hollandia, Svédország, Norvégia, Finnország, Lettország, Litvánia és Észtország egyetlen egységet képeztek, és Berlin keményen tartotta őket. Az egyes államok minden erőszakos germanizálás nélkül németté váltak, mert a nagy birodalom volt az anya, amely táplálta őket.”

Egészen jó ’találatai’ voltak az írónak, s a most következő két állam helyzetét is jól tippelte meg: *Svájc* nem csatlakozott sehová. Az országot mindenki „kirándulóhelynek tekintette, a hegyes ország egyetlen óriási szállodává alakult, ahol Európa összetalálkozott táncre, zenére, sportra, kártyajátéokra és kirándulásra”.

„*Anglia* is egyedül állott. Amióta Kanadát, Indiát, Ausztráliát, Dél-Afrikát és a gyarmatai nagy részét elvesztette, teljesen magára maradt. A szigetország nem mert nyíltan csatlakozni egyetlen európai csoporthoz sem. Hűvösen elzárkózott minden kísérlet elől, egyformán visszautasította mind a latin, mind a germán közeledést. Az egykori világbirodalom nem akart sem Párizs, sem Berlin mellett alárendelt szerepet játszani.”

A jóslat nem 1984-re valósult meg, hanem jóval később, de különben minden rendben: Svájc kimaradt az Európai Unióból, Anglia pedig kitérítette a lapjait, és azt mondta: Brexit...

Amit nem sikerült jól megtippelnie: „Az 1919-es békekötés óta nem volt háború Európában.” A Párizs környéki békeszerződések „fölszabdalták Európa testét, de nem hozták el a békét. Győzők és legyőzöttek egyformán elvéreztek, és sem politikailag, sem gazdaságilag nem birkózhattak meg a béke utáni nagy problémákkal. Huszonöt évig tartott a szerencsétlen vergődés, majd [1945 után] megszülettek az államszövetségek. Az egymással szövetkezett vagy egyesült országok vérkeringése felfrissült, a termelés fokozódott, a fogyasztás növekedett, az elosztás egységesebb lett, a határok és vámsorompók leomlottak, a nagy sebek kezdtek begyógyulni. Az 1933-as Hitler-mámor is hamarosan elmúlt, a nagy felbuzdulás mindössze tizenhét évig tartott, akkor [1950-ben] hideg, de józan parancsuralom lépett a helyébe, amely visszahozott valamit a száműzött szabad szellemből”. (10–12. p.)

A vámunió bejött, de a Hitler okozta tragédiát nem találta el...

A kötet végén két mondatban jelzi a gyors lefolyású légiháború utáni változásokat: „A Germán Államszövetségben komoly politikai következményeket is okozott a kudarc. Svédország, Norvégia, Dánia és Finnország kilépett a Szövetségből. Berlinben *baloldali* forradalom tört ki, amely elsöpörte az előző uralmat.” (159. p.)

A Háború Ellenes Ligát

– K. S. ’elmondása szerint’ – „egy emelkedett szellemű békebarát skót lelkész alapította meg” 1954-ben, amikor „újból háborús veszély fenyegette Európát”. Kezdetben az angolok nem törődtek vele: „Ilyen jámbor egyesület százával burjánzott a birodalomban, eggyel több vagy kevesebb, nem számít. Rendőrség, hadvezetőség, mosolygott az anglikán pap erőlködésén. McOddy azonban nem mosolygott. Komolyan, buzgón, lelkiismeretesen dolgozott. Beszélt, lelkesített, utazott, maga köré gyűjtötte az 1914–1918-as háború veteránjait, és ezekből kerültek ki a legjobb harcosok. Egy év múlva már háromezerre szaporodott a HEL-tagok száma. A veteránokon kívül jelentkeztek még írók, művészek, tudósok, tanárok, papok, emberbarátok. Azután jött a váratlan segítség. Manchesterben elhunyt egy gazdag textilgyáros [*nota bene*: háborús rokkant], aki végrendeletében két és félmillió font készpénzt és részvényt hagyott a HEL-re”, kikötve, hogy a pénzt csak háborúellenes célokra szabad felhasználni. (33. p.)

Később a hatalmi szféra rádöbrent arra, hogy a békeharcos társaság az útjukban áll, ezért betiltották a működését. A ’föld alá’ kényszerített mozgalom nagyon eredményes lett (K. S. szocdem ’neveltetése’ okán jól ismerte a szervezkedés módszereit), és világmozgalommá fejlődött, amelynek – a sűrűn érkező adományoknak köszönhetően – nem voltak anyagi problémái.

A regény minden kritikus pillanatában megjelenik egy-egy titkos – sértetetlen és elszánt, ügyes és találékony – HEL-tag (*vö.* deus ex machina), aki két perc alatt megoldja a krízist. Azért kellett a regény cselekményét a távoli jövőbe tenni, hogy a kortárs olvasónak ne tűnjék fel a sok csodás szerkezet; mintha azt sugallná: ’1934-ben ezek még nem működnek, de tessék csak kivárni 1984-et...’

K. S.-nek nem volt (de Orwellnek sem) szerencséje, hogy megérje a ’célesztendőt’, így lemaradt arról, hogy élőben lássa azt, amit korábban papírra vetett.

A 20. századi háborúk víziója

„A mai kor háborúja előreláthatólag a 1. gáz [= vegyi fegyverek], a 2. repülőgép, a 3. fertőző bacilus és 4. meteorit-sugár között dől el” – mondja a kancellár. (38. p.)

Az író nevében szóló kancellár jóslata – módosításokkal és időbeli eltérésekkel ugyan, de – bekövetkezett.

1. Az első világháborút megjárt íróban mély nyomot hagyott a harci gázok hatása, vélhetően ezért írta meg ezt a 'pacifista' kalandregényt. Arra viszont nem számított, hogy épp a 'varázsos esztendőben' születik meg a soros amerikai elnök javaslata; R. Reagan 1984. április 4-én terjesztette be a vegyi fegyverek betiltására vonatkozó dokumentum-tervezetet, s az erről született megállapodást George H. W. Bush és Mihail Gorbacsov 1990-ben írta alá.

2. Egy 2020. nov. 11-i hír szerint Azerbajdzsán (a levegőből támadó) drónok segítségével semmisítette meg az örmény légvédelmet, s így megszerezte a Hegyi-Karabah fölötti uralmat.

3. 2020 elejétől nem egy bacilus, hanem egy spéci koronavírus kényszerítette térdre a világot...

4. A 'meteorit-sugár' helyébe a nukleáris fegyverek léptek: atom-, hidrogén- és neutronbomba. Nem az űrből érkező meteorit adta az alapanyagot, hanem a földön is megtalálható hasadóanyagok (urán és a transzurán elemek).

A glóbusz háborúzni szerető nagyhatalmai igen inventívnek bizonyultak az utóbbi száz évben: a tömegpusztító fegyverek széles arzenálját gyártják, a békeszerető emberek nyugtalanságától kísérve. Ezek a következők: nukleáris, biológiai, vegyi és radiológiai fegyverek.

1945 augusztusában az amerikai repülőek egy-egy atombombát dobtak le Japánban, a hatásuk közismert. Azt követően indult el az atomhatalmak közötti rivalizálás, lásd az emberiség történetének hidegháborúról szóló fejezetét.

*

Nem árt leszögezni: Károly Sándor, az *1984* című könyv írója minden felelősséget elhárít a háborúkkal és a tömegpusztító fegyverekkel kapcsolatban...

Felhasznált irodalom:

1. Szekernyés János: *Egy életút jelzői* (Előszó, in: K. S.: *Mosolygó esztendőök – Kalandos évek*. Buk., 1979. 5–41. p.)
2. Szekernyés János szócikke K. S.-ről (in: *RoMIL = Romániai magyar irodalmi lexikon*, 2. kötet, 635–638. p.)
3. Mózer István: Előszó (in: K. S.: *Keserűső. Szatírák, paródiák*. Tvár, 1975.)
4. [K. P.] Előszó (in: K. S.: *Az 500-ik emelet*. Arad, 2003.)

JEGYZETEK

¹ Mit kell tudni Lakatos Istvánról? Élt 1904 és 1993 között, nyomdász volt, és a kolozsvári munkásság legfőbb szervezője, a szövetkezesítés apostola és a szocdem párt egyik alapembere, tizenöt évet ült börtönben, 1964-ben szabadult. A fenti idézet némileg ellentmond annak, amit az 1989 előtti szemináriumokon tanítottak. A kommunisták ugyanis azt mondták: a kezdeti szocializmus helyébe lép majd a 'fejlettebb' kommunizmus, amikor kolbászból lesz a kerítés satöbbi.

² Az előszót *A Kiadó*, az utószót pedig *A szerkesztő* szignálta.

³ Nem a gonoszkodás mondatja ezt velem, hanem a tapasztalat: egy *hírlapi* szerkesztőségtől nem várható el a *könyvkiadók* által nyújtott minőség. (Kivételek természetesen lehetnek...) // A szakmai fogadtatás is jelzi, hogy az efféle kiadványokat a 'futottak még' kategóriába sorolták a kritikusok. *Az 500-ik emeletről* három méltatást is számontart Záhony Éva bibliográfiája, de az 1984 és a *Váratlan vendég* nem hagyott nyomot a kortárs médiában.

⁴ Károly Sándor: *Az 500-ik emelet. Regény*. 3. kiadás, Arad, 2003, Concord Media Rt., 285 p. /Irodalmi Jelen Könyvek/ [1. kiadás: Bp., 1929; 2. kiadás: Buk., 1969.]

⁵ K. S. ezt 1929-ben mondta, amikor ez megfelelt a valóságnak, 1934-ben viszont belépett a – rövid életű – EMÍR-be.